

BİBLİYOGRAFYA :

BA, BEO, Vârîde-sâdira, nr. 1022-1028; BA, Mesâil-i Mühimme, nr. 2082-2107; Yâkût, *Mu'ce-mû'l-büldân*, II, 452; Ayyâşî, *er-Rihletü'l-'Ay-yâşîyye*, Rabat 1977, I, 108-109; E. Dupuy, *Americalains et Barbaresques (1776-1824)*, Paris 1910, s. 231-272; Aziz Samih, *Şimâli Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936-37, II, 236-237; E. Evans-Pritchard, *The Sanusi of Cyrenaica*, Oxford 1954, tür.yer.; Celâl Tevfik Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, tür.yer.; K. Folayan, *Tripoli During the Reign of Yusuf Pasha Qaramanlı*, London 1970, tür.yer.; a.m.f., "Tripoli and the War with the U.S.A. 1801-1805", *JAfr.H*, XIII/2 (1972), s. 261-270; J. M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib*, London 1980, s. 309-311; N. A. Ziadeh, *Sanûsiyah*, Leiden 1983, tür.yer.; M. Morsy, *North Africa 1800-1900*, London 1984, s. 102-103; *Netâ'î-cû't-ta'dâdî'l-'âm li's-sûkkân* (nşr. el-Cemâ-hiriyyetü'l-Arabîyyetü'l-Libîyye Maslahatü'l-i-hsâ' ve't-tadâd), Derne 1984, s. 38; N. Slouch, "Les Turcs et les indigènes en Tripolitaine", *RMM*, I/3 (1907), s. 364-372; a.m.f., "La Tri-politaine sous la domination des Karaman-lı", a.e., VI/9 (1908), s. 52-84; L. Anderson, "Ni-neteenth-century reform in Ottoman Libya", *JMES*, XVI/3 (1984), s. 325-348; Muhammed et-Tuweyr, "el-Hareketü't-taharruriyye zıdde ba'zî'l-vülâti'l-'Osmâniyyin bi-Libya", *Mecelletü't-Târhiyyetü'l-Magribiyye*, sy. 53-54, Tunus 1989, s. 109-124; *Kâmûsü'l-'a'lâm*, III, 2133; *TA*, XIII, 106-107; L. Vecchia Vaglieri, "Dar-na", *El²* (Fr.), II, 165-167.

ATILLA ÇETİN

DERNSCHWAM
de HRADICZIN, Hans

(1494-1568 [?])

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde
İstanbul'a gelecek
Amasya'ya kadar giden
ve bir seyahatnâme kaleme alan
Alman seyyahı.

Bohemya'nın Brux kasabasında doğ-du. Varlıklı bir aileden geldiği ve oldukça iyi bir öğrenim gördüğü tahmin edilmektedir. Viyana Üniversitesi'nin 1507 yılı kütük defterinde adına rastlanan Dernschwam'ın 5 Eylül 1510'da Leipzig Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun olduğu bilinmektedir. Wiener Nationalbibliothek'te bulunan bir el yazmasın-dan, bir süre Viyana'da yaşadığıktan sonra 1514'te Ofen'e (Budın), Macar kraliyet sa-rayında prenslerin mürebbisi olan Hie-

ronymus Balbi'nin yanına gittiği ve 1515'te onunla birlikte Pressburg'a geçip daha sonra 1520-1530 yılları arasında Maca-ristan ve Transilvanya'da dolaşarak gör-düğü Roma kitâbelerinin kopyalarını bir deftere geçirdiği öğrenilmektedir. 1525'ten itibaren, koleksiyonlarıyla ünlü Augs-burglu banker ve sanat dostu Anton Fug-ger'in hizmetinde bulunan Dernschwam, 1549 yılına doğru onun yanından ayrıla-rak 1553'te Alman İmparatoru I. Ferdi-nand'ın Kanûnî Sultan Süleyman'a gön-derdiği elçilik heyetine katıldı. İstanbul'u görmek, Osmanlı Devleti'ni tanımak iste-ğiyle heyete katılan Dernschwam, bu uzun yolculuğu kendi hesabına yaptığını seya-hatnâmesinin sonunda açıkça belirtir.

22 Haziran günü Viyana'dan yola çı-kan heyet 25 Ağustos'ta İstanbul'a ulaştığında padişah Nâhcıvan seferi için Ana-dolu'ya hareket etmek üzereydi. Elçilik heyeti bundan dolayı huzura kabul edil-medi ve Kanûnî ile görüşebilmek için bir buçuk yıldan fazla bir süre beklemek zorunda kaldı. Nihayet heyet, 1554 Kasım ayı başlarında seferden dönüp kı-şkı Amasya'da geçiren padişahın huzuru-na çıkabileceği haberini alınca 9 Mart 1555'te İstanbul'dan ayrılarak Gebze, İzmit, Ankara, Çorum üzerinden bir ay-da Amasya'ya ulaştı. Dernschwam, elçi-lik heyetinin 7 Nisan'dan Haziran başı-na kadar Amasya'da kalması sebebiyle şehri tanıma fırsatı buldu ve bu arada Şah Tahmasb'ın Kanûnî'ye gönderdiği fevkalâde görkemli İran barış heyetinin de gelmesiyle (10 Mayıs) yaşanan çok hareketli günlere şahit oldu. 2 Haziran'da dönüş yolculuğuna başlayan heyet aynı güzergâhı takip ederek 23 Haziran'da İstanbul'a vardı ve 3 Temmuz'da da buradan ayrıldı. Kendi özel hizmetkâr, arabacı ve seyisleriyle heyete katılmış olan Dernschwam, İstanbul'da rastladığı ve fidesini ödeyerek esaretten kurtardı-ğı bir Alman tüfek ustasını da beraberin-de götürdü. Heyet Silivri, Babaeski, Edir-ne, Filibe, Sofya, Niş, Belgrad ve Osijek yoluyla Budin'e, birkaç gün sonra da 11 Ağustos 1555'te Viyana'ya ulaştı.

Dernschwam'ın Avusturya'ya döndük-ten sonraki hayatı hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Seyahatnâmesinin so-nunda yazdığına göre Türkiye'den bera-berinde Rumca el yazmaları, at, halı, ki-lim, çeşitli kumaş ve değerli taşlar geti-rerek satmıştır. 1560'ta Neusohl'da ve-ya yakınındaki Kremnitz'de yaşadığı tes-bit edilmekte ve kesin ölüm tarihi bilin-memekle birlikte, 1569 Şubatında bir ya-kını tarafından özel kütüphanesinin Viya-

na Saray Kütüphanesi'ne satılmış olma-sından 1568 sonlarında artık hayatta bu-lunmadığı anlaşılmaktadır. 651 cilt için-de 2000 kadar değişik eserden meydana gelen bu değerli kütüphanenin bazı ki-tapları ise Münih Kütüphanesi'ne girmiştir. Wiener Nationalbibliothek'teki *Ta-bulae codicum manuscriptorum* adını taşıyan katalogta (Viyana 1875), "Cata-logus librorum Joannis Dernschwammii, ita ut mense Julio 1575 a Helfrico Gutt et Hugone Blotio recensione Bibliothecae Caesareae facta, fuit inventus" başlığı altında Dernschwam'dan alınan kitapla-rın listesi bulunmaktadır (VII, 131).

Dernschwam'ın seyahatnâmesinin Fug-ger ailesine ait olan orijinal el yazması, arşivci Fr. Dobel tarafından 1889'a doğ-ru Babenhausen Şatosu'nda bulunmuş-tur. Daha sonra istinsah edilen nüsha-ların en eskisi ise Braunshweig eyaletin-de Wolfenbüttel Kütüphanesi'nde olup (nr. 255) aynı yerde XVIII. yüzyıla ait bir kopya daha bulunmaktadır (nr. 2499). Babinger'in tesbit ettiğine göre Prag'daki Bohemya Krallık Müzesi'nde de bir-çok yerleri boş bırakılmış bir nüsha da-ha mevcuttur.

XIX. yüzyılda bazı tarihçiler Prag'daki eksik yazmayı inceleyerek araştırmala-rında kullanmışlarsa da seyahatnâme hakkında ilk defa etraflı çalışmayı ünlü Anadolu coğrafyacısı H. Kiepert Wolfen-büttel nüshası üzerinde yapmış ve bu incelemeyi 1863'te bir bildirisine konu ettikten sonra geniş bir makale halinde yayımlamıştır (bk. bibl.). Kiepert'in yap-tığı, Dernschwam'ın seyahat güzergâhı-nı gösteren taş basması harita ise piya-saya verilmemiştir. Daha sonra Fugger arşivindeki nüshayı esas alan F. Babinger, önce 1913-1914 yılları arasında bu yaz-madan faydalanarak bazı küçük makale-ler yayımlamış, arkasından da metnin ta-mamını neşretmiştir (*Hans Dernschwam's Tagebuch, einer Reise nach Konstantino-pel und Kleinasien (1553-55)*, München-Leipzig 1923, XXXVI + 314 s.). Ancak ki-tap, Babinger'in baş tarafına çok geniş bir önsöz koymasına, bazı açıklamalar yapmasına ve anlatılan konulara açıklık getirecek bazı notlar eklemesine rağ-men kolaylıkla anlaşılabilir nitelikte de-ğildir. Çünkü metin orijinalinde olduğu gibi eski yüksek Almanca ile verilmiştir. Kitabın Türkçe tercümesi Yaşar Önen tarafından yapılmış (*İstanbul ve Anado-lu'ya Seyahat Günlüğü*, Ankara 1987), fa-kat başına Babinger'in uzun ve etraf-lı önsözünün tamamı konulmamıştır. Dernschwam seyahatnâmesinin eski Al-manca'yı iyi bilen bir ilim adamı tarafın-

Hans
Dernschwam'ın
bastırdığı
madalya
üzerindeki
portresi

dan, metinde geçen yerler, yapılar, insanlar, olaylar, örf ve âdetler, hatta giyim kuşam ve hayat tarzı hakkında açıklayıcı notlar eklemek suretiyle yeni bir neşrinin yapılması Türk okuyucusu için büyük kazanç olacaktır.

Dernschwam, seyahatnâmesinde zaman zaman Türkler'i küçümseyen ifadeler kullanmakla beraber oldukça iyi müşahedelerde bulunmuştur. Özellikle geçtiği yerleşim birimlerine dair verdiği bilgiler o yerlerin tarihçeleri bakımından önemlidir. Osmanlı topraklarında yaşayan hristiyanlar ve yahudiler hakkında da etraflı bilgiler vermiştir. Bu arada Anadolu'da rastladığı Alman, Avusturyalı ve Macarlar'ın çokluğu dikkat çeker. Dernschwam, Çemberlitaş karşısındaki Elçi Han'ında kalarak 25 Ağustos 1553'ten 9 Mart 1555'e kadar on sekiz aydan uzun bir süre içinde yaşadığı İstanbul'u etraflı şekilde incelemiş ve pek çok ayrıntıya dikkat etmiştir. Bunlardan özellikle yiyecekler ve fiyatlar hakkında düştüğü notlar üzerinde durmaya değer niteliktedir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Kiepert, "Beitrag zur inschriftlichen Topographie Klein-Asiens", *Monatsberichten der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin 1863, s. 307-323; a.mlf., "Hans Dernschwams orientalische Reise, 1553 bis 1555", *Globus*, III, Braunschweig 1887, s. 184-190, 202-205, 214-220, 230-235; *Hans Dernschwam's Tagebuch, einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553-1555)* (ed. F. Babinger), München-Leipzig 1923, s. XIII-XXXVI; a.mlf., "Hans Dernschwam ein Kleinasien Forscher des 16. Jahrhunderts", *Deutsche Rundschau für Geographie*, XXV, Wien-Leipzig 1913, s. 535-546; a.mlf., "Eine unbekannte Denkmünze auf Hans Dernschwam", *Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft*, XXXI, München 1913, s. 46-51; a.mlf., "Eine neuentdeckte Ungarische Kerbinschrift aus Konstantinopel vom Jahre 1515", *Ungarische Rundschau*, II, München-Leipzig 1913, s. 41-52; a.mlf., "Ein schriftgeschichtliches Rätsel ?", *KSz.*, XIV (1913), s. 4-19; a.mlf., "Zur Lebensgeschichte Hans Dernschwams, eines Kleinasien Forschers des XVI. Jahrhunderts", a.e., XXXVI (1914), s. 133-135; a.mlf., "Neue Beiträge zur Lebensgeschichte Hans Dernschwams, eines Kleinasien Forschers des XVI. Jahrhunderts", a.e., XXXVII (1915), s. 37-38; J. Berlász, *Dernschwam János Könyvtára, A hazai humanizmus történetéhez*, Budapest 1964; St. Yerassimos, *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles)*, Ankara 1991, s. 230-233; N. Iorga, "Encore un voyageur en Turquie au XVIe siècle: Dernschwam", *Revue Historique du Sud-Est Europeen*, X, Bucarest 1933, s. 144-155; K. Oberdorffer, "Hans Dernschwam", *Lebensbilder an der Bayerischen Schwaben*, I/195, s. 229-245; Semavi Eyice, "Elçi Hanı", *TD*, sy. 24 (1970), s. 103; Z. Kakuk, "Türkisches aus Hans Dernschwams Tagebuch", *AOH*, XXXII (1976), s. 283-292.

SEMAYI EYICE

DERRÂS el-FÂSİ

(دزاس الفاسي)

Ebû Meymûne Derrâs
b. İsmâil el-Fâsî
(ö. 357/968)

Mâlikî fakihî ve muhaddis.

Memleketi ve muhtemelen doğum yeri olan Fas şehrinde ilk tahsilini yaptıktan sonra ilim yolculuğuna çıktı. İfrîkiye'de İbnü'l-Lebbâd el-Kayrevânî'den İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*ını okudu ve ondan hadis dinledi. Hac yolculuğu sırasında uğradığı İskenderiye'de Ali b. Abdullah b. Ebû Matar'dan İbnü'l-Mevvâz'ın *el-Mevvâziyye*'sini dinleyerek Kayrevan'da rivayet etti. Büyük itibar gördüğü Kayrevan'da devrinin en büyük hadis hâfızı kabul edilecek Ebû Meymûne el-Muhaddis diye şöret buldu. Burada kendisinden İbn Ebû Zeyd ve Kâbisî gibi meşhur âlimler hadis dinlediler. İlim ve cihad için Endülü's'e giderek bir müddet sınırda ikamet etti. Bu sırada kendisinden Hasan b. Ali el-Kelbî ve Ebû'l-Ferec İbn Abdûs hadis dinlediler. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Büstî, Ömer b. Meymûn el-Kâsî ve Hammûd b. Gâlib el-Hemedânî gibi âlimler de talebeleri arasında yer alır.

Derrâs el-Fâsî, kendi döneminde İmam Mâlik ve mezhep ileri gelenlerinin görüşlerini en iyi bilen âlimdi. Daha önce Hanefî olan Mağrib halkı arasında Mâlikî mezhebinin yayılmasına öncülük etti. H. Roger Idris, akaid yönünden Eş'arîliği benimsediğini belirttiği Derrâs'ın Mağrib'de bu görüşleri yaymaya çalıştığını söyler. Kaynaklarda eserleriyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmayan Derrâs el-Fâsî, Zilhicce 357 (Kasım 968) tarihinde Fas şehrinde vefat etmiş, daha sonra burada adına bir cami yaptırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelûs*, Kahire 1966, I, 146; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, II, 395-397; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, I, 278, 327; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, s. 162; Safedî, *el-Vâfî*, XIV, 7-8; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973, I, 194-196; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, I, 103; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 300; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, Kahire 1966, I, 299; Miklos Muranyi, *Dirâsât fî meşâdirî'l-fıkhi'l-Mâlikî* (trc. S. Buhayrî — Ö. S. Abdülcelil — M. R. Hanefî), Beyrut 1409/1988, s. 149-150; H. R. Idris, "Essai sur la diffusion de l'as'arisme en Ifrîqiya", *Les Cahiers de Tunisie*, I/1, Tunisie 1953, s. 132; a.mlf., "Deux juristes kairouanais de l'époque ziride: Ibn Abî Zaid et Al-Qâbisî (X^e-XIe siècle)", *Annales de l'Institut d'Etudes Orientales*, XII, Alger 1954, s. 134, 175.

CENGİZ KALLEK

DERS VEKÂLETİ

Medreselerdeki eğitim ve öğretimi düzenlemek üzere şeyhülislâmlık makamına bağlı olarak kurulan daire.

Resmî bir daire olarak XIX. yüzyılda teşkil edilen ders vekillîği, II. Bayezid döneminde şeyhülislâmların ders vermeye başlamalarından sonra ortaya çıkmıştır. II. Bayezid 911'de (1505) inşa ettirdiği medresede şeyhülislâmın müderrislik yapmasını şart koşunca o sırada şeyhülislâm olan Zenbîlî Ali Efendi vakfiyeye göre haftada bir gün ders vermeye başlamış, ancak zamanla şeyhülislâmların idarî faaliyetlerinin yoğunlaşması sebebiyle doğrudan doğruya bu medresede ders vermeleri aksamış, bunun üzerine ders vekili adıyla tayin edilen, ilmi bakımdan yeterliliği ispatlanmış kıdemli bir müderrisin şeyhülislâm adına ders vermesi usulü getirilmiştir. Bu uygulama giderek ders verme dışında başka görevleri de içine alacak şekilde genişlemiş, ders vekilinin yetki ve sorumluluğu zamanla daha da artmıştır. Nitekim önceleri kazaskerlerin denetiminde olan, daha sonra şeyhülislâmlara intikal eden medreselerdeki derslerin düzenli yapılıp yapılmadığının kontrolü ve öğretim hayatının düzenlenmesi işi şeyhülislâm adına ders vekiline bırakılmıştır. Bütün medrese talebelerinin âmiri olması sebebiyle Bâb-ı Fetvâ'da başlıca yetkililerden biri haline gelen ders vekili ruûs* ve medrese imtihanlarına nezaret etmekle de görevlendirilmiştir. Bunun yanı sıra ders vekilleri, Bayezid vakfiyesi gereği haftada bir gün Beyazıt Camii ve Medresesi'nde ders verme geleneğini de sürdürmüşlerdir (Cevdet, I, 115-116). XIX. yüzyılda, işlerin yoğunluğu sebebiyle onların idaresinde şeyhülislâmlık makamında Ders Vekâleti adıyla bir de daire kurulmuştur.

Dairenin teşkilinden sonra görevleriyle ilgili Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nce hazırlanan bir raporla bazı yeni düzenlemeler de yapıldı. Tefsir, hadis cihet*leriyle, vakfiye gereği dersiâm efendilere tahsis edilmiş olan Burhâneddin el-Merginânî'nin *el-Hidâye*, İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur* ve *Halebi Kebîr*, Kudûrî'nin *el-Muhtâşar*'ı gibi eserlerin okutulduğu dersler, ayrıca cuma günü ve cumadan başka diğer günlerdeki vaaz görevleri öteden beri Ders Vekâleti'nce verilmekte iken Sultan Reşad'ın 23 Temmuz 1329 (5 Ağus-